

JEK LONDON – YOVVOYI RUH TARJIMONI. “MARTIN IDEN” – IJTIMOIY ZINAPOYA FOJIASI

Raimberdiyeva Gulnora Husan qizi

*O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik
akademiyasi Filologiya va tillarni o‘qitish
(arab tili) yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Ilmiy maslahatchi: A. To‘xtanazarov*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz adabiyotining yorqin namoyondasi, jamiyatdagi mavjud muammolarni asarlarida o‘ziga xos tarzda tasvirlay olgan adib Jek London hayoti va ijod yo‘li haqida so‘z boradi. Shuningdek, yozuvchiga katta shuhrat keltirgan “Martin Iden” romani mazmun-mohiyati hamda yozilish uslubi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: fantaziya, janr, individual xislatlar, pafos, biografiya, ijtimoiy pillapoya, proza, ekzistensializm.

Adabiyot har doim inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib kelgan. Xususan, shaxsning o‘zligini anglash, ijtimoiy zinapoyalarda ko‘tarilish istagi va bu yo‘ldagi ichki kurashlar muammosi barcha davrlarda dolzarb bo‘lib qolgan. Bu jihatdan amerikalik yozuvchi **Jek Londonning “Martin Iden”** romani adabiyot tarixida alohida o‘rin egallaydi. Asarda ko‘tarilgan mavzular — kambag‘allikdan yuqori jamiyat qatlamiga intilgan ijodkor taqdiri, jamiyatning ikkiyuzlamachiligi, muvaffaqiyat va tan olinishga bo‘lgan sog‘lom va nosog‘lom ishtiyoq — bugungi zamonaviy insonning hayotida ham o‘z aksini topmoqda.

Shuningdek, asarda kapitalistik jamiyatning muqarrar illatlari — sinfiy tafovutlar, boylik va obro‘ga asoslangan ijtimoiy baholash mezonlari tanqid ostiga olinadi. **Jek London Martin** obrazida g‘ayratli, o‘z-o‘zini tarbiya qilgan, ammo jamiyatning riyo va ziddiyatlariga dosh bera olmagan ijodkor timsolini yaratgan. Shu nuqtai nazardan, roman nafaqat adabiy, balki psixologik, sotsiologik va falsafiy qimmatga ham ega bo‘lib, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun muhim materialdir.

Jek London — XX asr boshlarining eng mashhur amerikalik yozuvchilaridan biri bo‘lib, o‘zining hayotiy kurashi, betakror badiiy uslubi va insoniy ruhiyatga chuqur nazari bilan dunyo adabiyoti xazinasida o‘chmas iz qoldirgan ijodkordir. **Jek London 1876-yil 12-yanvarda San-Fransiskoda** tug‘ilgan[2;41]. Bolalik yillari og‘ir mehnat, yo‘qsillik va ijtimoiy tengsizlik og‘ushida kechgan. Aynan shu hayotiy sinovlar uning ruhiyatida mustahkam xarakter, shiddatli erkinlikka intilish va **“hayot uchun kurash”** falsafasini shakllantirdi. **Jek London** o‘z asarlarida insonni tabiat bilan, jamiyat bilan, eng muhimi — o‘zi bilan kurashayotgan holatda tasvirlashni maqsad qilgan. U **Mark**

Tven, Dreyzer, Tolstoy kabi yozuvchilardan ilhom olgan bo'lsa-da, o'z uslubini topa olgan va **“Londoncha realizm”** maktabini yaratgan ijodkordir[5;81].

Chegarasiz tundralar, muzli okeanlar, hayvonlar instinkti va inson aqlining ziddiyati — bu obrazlar **Londonning** asarlarida hayot va o'lim oralig'idagi doimiy drama sifatida gavdalanadi. **“Oq so'yloq”, “Hayotga muhabbat”, “Chaqiriqqa javob”, “Dengiz bo'risi”** kabi hikoya va romanlarida u tabiatning yovvoyi qonunlariga qarshi kurashayotgan, biroq or-nomusini yo'qotmagan inson qiyofasini yaratadi[3;74]. Aynan shuning uchun ham **London** ijodi zamonaviy inson uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Eng chuqur falsafiy va psixologik asarlaridan biri — **“Martin Iden”** romanidir. Bu asar **Londonning** shaxsiy hayotidagi ruhiy iztiroblari, adabiy muhitdagi yolg'izligi va sinfiy ijtimoiy tizimga bo'lgan ishonchsizligining o'ziga xos mahsulidir. **Martin Iden** obrazi orqali **Jek London** o'zining *“yozuvchi sifatida jamiyat tomonidan tan olinishi”* bilan *“odam sifatida yolg'izlanishi”* o'rtasidagi ziddiyatni muhrlagan. Bu roman — buzg'unchi kuchlar bilan to'qnashgan insoniy orzularning fojeasidir[4;69].

“Martin Iden” – **Jek Londonning** shaxsiy hayotidan ilhomlanib yozilgan romanlaridan biri bo'lib, unda yozuvchi o'z boshidan kechirgan voqealarni badiiy obraz orqali tasvirlaydi. Jek London kambag'al hayotdan boshlab, o'z ustida tinimsiz mehnat qilgan va nihoyat taniqli adib darajasiga yetgan inson edi. U ijtimoiy tabaqalar o'rtasidagi farq, san'atkor insonning jamiyatga moslasha olmasligi hamda kapitalizmning ruhiy inqirozga olib kelishi haqida ko'p fikr yuritgan. Ushbu asarda **Martin Iden** timsolida **London** o'z hayot yo'lini aks ettiradi. **Martin** ham xuddi muallif kabi bilim va iste'dod orqali yuqori tabaqaga ko'tarilishga harakat qiladi, biroq oxir-oqibat o'z joyini topa olmaydi.

Yozuvchi o'zi yoshligida ko'plab og'ir mehnat turlarida ishlagan – dengizchi, zavod xodimi, kir yuvish korxonasida oddiy ishchi bo'lgan. Aynan shu tajribalari asosida u chuqur hayotiy manbalardan ilhom olib, asarlarini yaratgan. **Ruf** obrazining asosida esa **Londonning** ilk muhabbati bo'lgan **Meybl Epplgart** yotadi[1;98]. Asarda ijtimoiy tabaqalar o'rtasidagi keskin tafovut aniq yoritilgan. **Martin** mehnatkashlar qatlamiga mansub bo'lib, boy oilaning vakilasi **Ruf Morsega** oshiq bo'ladi. Biroq **Ruf** va uning yaqinlari **Martinning** ijtimoiy kelib chiqishini kamchilik deb hisoblashadi. Bu esa jamiyatda insonning qobiliyati emas, balki uning moddiy va ijtimoiy mavqei ko'proq qadrlanishini ko'rsatadi.

Asarning syujetiga qisqacha to'xtalsak, bir kuni **Martin Iden** ismli yosh dengizchi ko'chadagi bezorilardan **Arturni** himoya qiladi. **Arturning** oilasi badavlat va o'qimishli insonlardan iborat bo'lib, minnatdorchilik sifatida u **Martinni** kechki ovqatga taklif qiladi. Ularning uyi, undagi suratlar, musiqa asboblari va kitoblar **Martin** uchun yangi dunyo eshiklarini ochadi. Ayniqsa, **Arturning** singlisi **Ruf**

Martinga chuqur ta'sir ko'rsatadi – u qizni go'zallik va ilohiylik ramzi sifatida qabul qiladi. **Martin** unga mos bo'lish niyatida kutubxonaga boradi va o'zini o'qishga bag'ishlaydi.

U o'ta iqtidorli, qat'iyatli va tabiatan nozik tuyg'ularga ega yigit bo'lib, adabiyot va tilni o'zlashtirishga harakat qiladi. **Ruf** esa unga yordam beradi, biroq uning konservativ qarashlari tufayli **Martinni** jamiyat qoliplariga solishga urinsa-da, bunga erisha olmaydi.

Oxirgi safaridan topgan mablag'ini sarflab, **Martin** yana dengizga yo'l oladi. U safarda o'z bilimlarini oshiradi, o'zini anglashga muvaffaq bo'ladi va yozuvchi bo'lishga qaror qiladi. **Oklendga** qaytgach, u o'zining ilk hikoyasini yozadi va gazetalarga yuboradi. Ammo **Ruf** bu ishdan mamnun bo'lmaydi.

Ruf Martinga nisbatan mehr ko'rsatsa-da, hayot haqidagi o'z qarashlari uni to'liq tushunishga to'sqinlik qiladi. Qiz yigitning rasmiy ta'lim olishini xohlaydi, **Martin** esa maktab imtihonlarini topshiradi, biroq *grammatika* bo'yicha muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Bu holat **Rufning** unga bo'lgan munosabatini sovutadi. Bu orada **Martinning** yozgan hikoyalari nashr qilinmaydi, hech qanday izohsiz qaytariladi. U bunga qo'lda yozilganligi sabab deb o'ylaydi va **yozuv mashinkasi** ijaraga olib, yozishni mashq qiladi. Tinimsiz mehnat qiladi, ilm oladi va ijod qiladi. U o'z tasavvurlarini qog'ozga tushirishda yuqori darajaga chiqadi.

Keyingi dengizga chiqishiga bir necha hafta qolganida, **Martin** vaqtini sevgisiga bag'ishlaydi. **Ruf** bilan tez-tez ko'rishib turadi: ular birgalikda *kitob mutolaa qilishadi*, *velosipedda sayr qilishadi*. Bir kuni **Ruf Martinning** bag'rida bo'ladi... **Ruf** jismoniy sevgi haqida ko'p narsani bilmasa-da, **Martinning** o'ziga tortuvchi kuchini yuragidan his qiladi. **Martin** esa uning beg'uborligiga putur yetkazishdan cho'chiydi. Biroq, **Rufning** ota-onasi bu unashtiruvdan mamnun emas edi.

Martin endi moliyaviy daromad uchun yozishga qaror qiladi. U *portugaliyalik oddiy mehnatkash ayol* – **Mariya Silva** yashaydigan uydan kichik xona ijaraga oladi. Uning jismoniy bardoshi faqat *besh soat* uxlashga imkon beradi. Qolgan vaqtini u bilimga bag'ishlaydi: *noma'lum so'zlarni yozib boradi*, *o'rganadi*, *adiblarning uslublarini tahlil qiladi* va *“voqealarga asoslangan qonuniyatlar”ni izlaydi*. Hali biror bir asari chop etilmaganidan u uyalmaydi. Uning fikricha, *“yozish — bu murakkab fikrlash jarayonining yakuniy bosqichi bo'lib, shaxsiy qarashlarni mujassamlashtirish va to'plangan dalillarni yagona nuqtai nazarga birlashtirishdir”*. Shunga qaramay, u adabiy muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Puli tugaydi, *palto*, *keyin soat*, *so'ng velosipedini* garovga qo'yadi. Faqat *kartoshka* bilan oziqlanib, ochlik bilan kurashadi va faqatgina *opasi* yoki *Ruf* bilan ovqatlanishga imkon topadi. Kutilmagan holatda **Martin** mashhur jurnal tomonidan xat oladi. Jurnal uning asarini chop etmoqchi, biroq faqat **besh dollar** to'lashni taklif qiladi, aslida esa bu asar uchun **yuz dollar** berilishi kerak edi.

Martin sogʻligʻi yomonlashib, ogʻir xastalikka chalinadi. Shundan soʻng omad unga yuz buradi – jurnallar ketma-ket cheklar yubora boshlaydi.

Biroq, bu muvaffaqiyat uzoq davom etmaydi. Nashriyotlar uni aldamoqchi boʻladi, chop etilgan asarlari uchun pul undirish oson boʻlmaydi. **Ruf** esa uni otasining nashriyotida *harf teruvchi* boʻlib ishlashga taklif qiladi, **Martinning** yozuvchi boʻlishiga ishonmaydi. **Morzar** uyida **Martin** tasodifan **Ress Brissenden** ismli odam bilan tanishadi. **Brissenden** ogʻir xasta, oʻlimdan qoʻrqmaydi, lekin hayotni har bir jihatdan sevadi. U **Martinni** adabiyot va falsafa bilan shugʻullanadigan *“haqiqiy ziyolilar”* bilan tanishtiradi. Ular bilan birga **Martin** sotsialistlarning yigʻilishiga boradi, u yerda notiq bilan bahslashadi. Ammo soxta jurnalist tufayli gazetalar uni *sotsializm tarafdori, mavjud tuzumga qarshi chiqayotgan kishi* sifatida taqdim etadi. Bu maqola achchiq oqibatlarga olib keladi – **Ruf** unashtiruv bekor qilinganini bildiruvchi maktub yuboradi.

Martin hayotini davom ettiradi, lekin endi jurnallardan tushayotgan daromadlar ham unga zavq bagʻishlamaydi – yozgan deyarli barcha asarlari chop etilayotgan boʻlsa ham. **Brissenden** oʻz joniga qasd qiladi. Uning oʻlimidan keyin **Martin** tomonidan yozilgan *“Efemerida”* deb nomlangan *sheʼriy doston* kuchli tanqidga uchraydi. **Martin** esa bu tanqidni **Brissenden** koʻrmaganidan mamnun boʻladi.

Martin Iden nihoyat shuhrat choʻqqisiga erishadi, ammo bu yutuq unga endi qiziq tuyulmaydi. Uni ilgari kamsitgan va qadsizlagan odamlar undan doʻstlik va uchrashuv soʻrashadi, baʼzilarini rad etmasa-da, ularga eʼtibori qolmagan edi. *Markiz orollariga* borib, qamishdan qurilgan kulbada yashash orzusi unga ruhiy tasalli beradi. U yaqinlariga va oʻz taqdiri bilan bogʻliq odamlarga saxiylik bilan pul ulashadi. Endi unga na samimiy sevgisini izhor etgan yosh ishchi **Lizzi Konollining** muhabbati, na mish-mishlarga eʼtibor bermay, **Martin** bilan qolmoqchi boʻlgan **Rufning** kutilmagan tashrifi taʼsir oʻtkaza oladi. **Martin** orol sari suzadi. Endi hayotda davom etishning yoʻli qolmaganini anglaydi. Bir necha kun suzgach, oʻzini dengizga tashlaydi. Oʻlimdan qochish emas, balki yashash istagini soʻndirish uchun nafasini ichiga yutadi va chuqurlikka shoʻngʻiydi. Nafas tugaganda esa sirtga chiqishga urinishdan voz kechadi. U oq, charaqlagan nurni koʻradi va tubsiz zulmatga tomon ketayotganini his qiladi. Oxiri hushidan ketadi...

Jek Londonning *“Martin Iden”* romani – *shaxsiy taraqqiyot, ijtimoiy adolatsizlik va insoniy orzularning jamiyat mexanizmlari bilan toʻqnashuvi* natijasida yuzaga keladigan fojiani chuqur badiiy talqin qilgan asardir. **Martin Iden** timsolida **London** oʻz davridagi ijtimoiy zinalarni bosib oʻtish jarayonidagi azob, maʼnaviy inqiroz va yakka kurashni namoyish etadi. **Martinning** hayotga qarashlari, oʻz-oʻzini tarbiyalashga boʻlgan intilishi va ichki iztiroblari orqali muallif jamiyatning ikkiyuzlamachiligi va madaniy elitachilik tizimini fosh qiladi.

Romandagi ijtimoiy fojia – bu faqat bir shaxsning halokati emas, balki butun bir ijtimoiy tuzumga qo'yilgan dahshatli savoldir: ***inson o'z mehnati va iste'dodi bilan haqiqatan ham tan olinishi mumkinmi?*** **Martin Idenning** o'z orzulariga erishgach, ularni butkul inkor etishi – bu nafaqat shaxsiy ichki inqiroz, balki jamiyatda haqiqat va qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning natijasidir. **Jek London** "**Martin Iden**" orqali shunchaki bir insonning hayot yo'lini emas, balki bir davrning, bir jamiyatning murakkabliklarini tasvirlaydi. Shu boisdan, ushbu roman faqat adabiy asar emas, balki falsafiy-iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni o'zida mujassam etgan kuchli hayotiy hujjat sifatida o'qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Foner, Philip S. Jack London: American Rebel. The Citadell Press, 1964.
2. London, Jack. Martin Eden. Rinehart, 1956.
3. M. Mayavel. Dr. M. Madhavan. Manifestations of Dehumanization: A Critical Study of Jack London's Martin Eden. -YMER || ISSN : 0044-0477.
4. Spiller, Robert E. A History of the United States. Macmillan, 1964, pp.1033-1037.
5. М.В. Худякова. Роман Дж. Лондона "Мартин Иден" в зеркале современного отечественного литературоведения. - ISSN 2542-2340. Державинский форум. 2019. Т. 3. № 10.